

GENERAČNÍ PROMĚNA U KRAJANŮ NA UKRAJINĚ A JEJICH (REE)MIGRAČNÍ TENDENCE: NA PŘÍKLADU SPOLKU STROMOVKA¹

LUDĚK JIRKA

Generational Transformation of Compatriots in Ukraine and their (Return) Migration Tendencies: An Example of Association Stromovka

Abstract: This text is focused on those Volhynian Czechs who did not return back. The Volhynian Czechs are the last members of huge Czech minority in Volhynia (territory of former Volhynia gubernia in the Russian Empire). Historical literature has so far focused mostly on the history of this minority since its arrival to Volhynia in 1868 to the return of most of its members and their settlement in Czechoslovakia around 1947. But smaller part of them didn't return and thanks to them the Czech diaspora continues in Volhynia. At first, we specify the number of those Czechs who did not return and introduce their associations and then we analyze the compatriot association Stromovka. The members of this association call themselves compatriots, but in fact this term only applies to the oldest members. Still the labelling reaches also the younger members, who identify themselves as Ukrainians. The Stromovka and its ties to Czech institutions make easier their migration to the Czech Republic. Stromovka is, therefore, a diasporic organization, whose goal (among others) is to prepare its members for return migration. Therefore, it corroborates and helps the Ukrainian migration flows to Central and Western Europe.

Key words: non-reemigrated volhynian Czechs, Ukraine, compatriotic associations, labelling, diasporic organization, migration.

¹ Na vznik této stati byla FHS UK poskytnuta Institucionální podpora na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace (MŠMT–2013). Číslo projektu P20/2013/10.

Úvod

Po druhé světové válce reemigrovala do Československa početná česká menšina, označovaná jako volyňští Češi, z oblasti měst Rivne (česky Rovno), Luck, Dubno a Žytomyr (česky Žitomir), tedy z území bývalé Volyňské gubernie v ruském impériu, které je dnes součástí Ukrajiny. Pouze malá část české minority se repatriace v poválečných letech neúčastnila a některé tyto osoby stále žijí mj. i v Rivnenské (hlavní město Rivne) a ve Volyňské (hlavní město Luck) oblasti. Krajanský spolek Stromovka, založený 19. 4. 1991, sdružuje obyvatele s českými předky v Rivnenské oblasti, hlavně z města Dubna a jeho okolí. Historie Čechů na západní Volyni tedy neskončila usazením demobilizovaných vojáků z řad volyňských Čechů v Československu roku 1945 a masovou reemigrací jejich příbuzných v roce 1947, ale nadále pokračuje.

Antropologické/etnologické výzkumy české diaspory v zahraničí se v poslední době zaměřují především na oblast Balkánu (např. Pavlásek 2010; 2013a; Budilová 2012; Budilová – Fatková – Hanus – Jakoubek – Pavlásek 2011; Jakoubek 2011a; 2011b; 2013; Uherek 2012) a z nepočtených prací věnujících se české diaspoře ve východní Evropě lze uvést především výzkum české reemigrace z jižní Ukrajiny do České republiky (Bělohradská 2008; Klípa – Vávra – Uherek – Valášková – Bažant 2000) či pohřebního ritu v obcích Bohemka a Veselynivka (Vávra 2007). Nikdo se však dosud systematicky nevěnoval české diaspoře z oblasti ukrajinské Volyně, která je pozůstatkem volyňských Čechů. Určitou výjimku představuje beletristické zpracování života a vzpomínek Čechů z krajanského spolku v Žitomiru od Iva Mičky (2011), dále krátké kapitoly věnující se české diaspoře, jejich potomkům a současnému spolkovému životu v Malé Zubovščině, Žytomyru, Lucku, Rivne a v Dubně (Kokaisl a kol. 2009) a konečně krátký rozbor spolkové činnosti od Heleny Dluhošové (1996). Badatelé se prostorem Ukrajiny zabývají především v rámci ukrajinské migrace do České republiky, přičemž hlavní důraz je kladen na začleňování migrantů a pracovní migraci (Drbohlav – Jánská – Šelepová 1999; Drbohlav 1999; Uherek 2003; Drbohlav 2011), sociální situaci migrantů a jejich náboženské vazby (Pavlíková – Sládek a kol. 2009), transnacionalizaci migrantů (Trlifajová 2011: 61–77) a pozitivní dopad ukrajinské migrace (Cahlíková – Strielkowski 2013), ale také na historii ukrajinské minority v Československu do roku 1989 (Zilynskyj 2002). Ačkoliv se autoři věnovali i ekonomické a sociální situaci na Ukrajině, spíše výjimečně zkoumali příčiny migračních tendencí přímo na jejím území (např. Uherek – Valášková – Bělohradská – Mušinka 2008).

O české diaspoře na ukrajinské Volyni se psalo nejvíce v souvislosti s její existencí v této oblasti v letech 1868–1947. Ještě před první světovou válkou se vydávala periodika Ruský Čech a Čechoslovan, v meziválečné době Hlas Volyně, Krajanské listy a Buditel (později Náš Buditel),² po reemigraci těchto obyvatel v roce 1947 byly sepisovány kroniky jednotlivých obcí (např. Libovický – Ficek 1950; Půlpytel 1950; Kozák 1950) a na ně od 80. let 20. století navazovaly kroniky další (např. Ornst 2009; Masopust – Suchopárová 1992). Vznikly i publikace o kolektivní historii volyňských Čechů (např. Folprecht 1950; Vaculík 1997; 1998; 2001) a monotematické práce věnující se často válečné činnosti (např. Hofman – Širc – Vaculík 2004) nebo pěstování chmele (Zich 2012). Ve výčtu publikační činnosti nelze opomenout časopis Věrná stráž, vycházející v letech 1946–1957, publikace Československého ústavu zahraničního, zejména jeho pracovníků Jana Auerhana (1918; 1920; 1935) a Josefa Folprechta (1932; 1940; 1947), práce Josefa Pluhaře (1935) či Stanislava Klímy (1925) a zprávu o misijní cestě na Volyň, kterou podnikl tajemník Biblické jednoty Vladimír Míčan (1924). V rámci Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV vznikly další práce věnující se dějinám volyňských Čechů (např. Heroldová 1977; Vaculík 1992). Práce, které na ně chronologicky navázaly, se zabývaly usazováním Čechů z Volyně po reemigraci a jejich integrací do majoritní společnosti, ať už vycházely z orálně historického a archivního výzkumu (Nešporová 2005; Nosková 2007; Spurný 2011), čistě archivního výzkumu (Vaculík 2001), nebo dodávaly tématu politický rozměr (Nosková 1999). V rámci české komunity proběhla mezitím reemigrace tzv. černobylských krajanů v letech 1991–1993, zejména z Malé Zubovštiny a Malynivky. Tyto vesnice však leží mimo oblast západní Volyně a tedy i mimo oblast tohoto výzkumu.

Podobně jako v jiných výzkumech, i v tomto případě panuje nepsané pravidlo, že historické/antropologické/etnologické výzkumy se orientují především na početnější část určitého etnika, zatímco jeho menší část je marginalizována – akademický svět ji odsouvá na okraj svého zájmu. Počet by však neměl být dáván do souvislosti s důležitostí; z kvalitativních výzkumů je známo, že i nízký počet respondentů může být nositelem jedinečných aspektů. Právě respondenti pro tento výzkum pocházejí z oné menší, nereemigrující části.

Teoretickým přístupem zvoleným pro výzkum je long-distance nationalism (nacionalismus na dálku), zkoumající vazby diaspor na původní vlast. Studuje vztah lidí žijících v různých lokalitách ke konkrétnímu teritoriu, které označují

² Tato periodika jsou k dispozici v Národním archivu v Praze – Chodov a v Náprstkově muzeu Národního muzea v Praze.

jako domov předků, a obsahuje různé způsoby angažovanosti vůči této původní domovině. Je tedy spojen s nacionalismem jakožto ideologií³ shromažďující členy etnika s vidinou sdílené historie, identity a teritoria, ovšem nezaměňuje nacionalismus s vizí národa ohraničeného územím a neomezuje tak jeho členy státní hranicí (Glick-Schiller 2005: 570–571); jedná se o nacionalismus *deteritorializovaný* (Glick-Schiller – Basch – Szanton-Blanc 1995: 58). Tato práce bude dále analyzovat náhled ze země původu na krajanství a jejich členy, poukáže na utvářené vazby mezi krajanstvím a Českou republikou, primárně uvede a rozebere nacionalistickou rétoriku (Anderson 1992: 3; Glick-Schiller – Wimmer 2003) a položí si otázku, jak s tímto označováním jednotliví respondenti zacházejí. Pod pojmem krajanství se totiž skrývá sociální kategorizace s implikací skupinovosti, která je dáována do souvislosti s národností a která se aplikuje na příslušníky konkrétního sdružení. Etnicita tedy bude zkoumána v rámci kritických přístupů Rogera Brubakera (2006) a Richarda Jenkinse (2008), kteří rozebírají dosavadní zaměření na zkoumání skupinovosti, již v případě vnucování shora pojímají jako sociální kategorizaci, a snaží se zkoumat tento fenomén z emického pohledu. Představa krajanství je konstruována, artikulována z institucionálního pohledu, přičemž ji obě strany, představitelé České republiky i krajanové spolky, využívají k ospravedlnění svého jednání a tento náhled uplatňují vůči členům spolku. Někteří tak formují nacionální ideologie nejen z původní vlasti, ale i za hranicemi země původu (Glick-Schiller 2005: 571). Následně bude uvedeno, jak tento princip napomáhá migraci členů z krajanství do České republiky. Výzkumnou hypotézou byla tedy otázka, jakým způsobem se u nereemigrujících volyňských Čechů v krajanství prostřednictvím vztahů s jejich reemigrujícími krajanmi či s jinými Čechy usazenými v České republice a s vládními i neziskovými organizacemi. K účelům výzkumu i tohoto výstupu bylo třeba dohledat také historické kořeny těchto vztahů.

Metodologicky se jednalo o hloubkové polostrukturované rozhovory s respondenty a zúčastněné pozorování, k tomu byly studovány archivní dokumenty ve Státním oblastním archivu v Rivne a v Lucku. Terénní výzkum v červenci a v srpnu 2013 navazoval na předchozí výzkumy z července 2011, z dubna 2012 a z července 2012. Se spolkem Stromovka byl autor seznámen již z předchozích let. Výzkum se zaměřil na členy tohoto spolku, respondenti byli z měst Dubno a Zdolbunov (ukr. Zdolbuniv) a z vesnic Mirohošť (ukr. Myrohošč) a Moldava I. (ukr. Molodavo I.). Starší respondenti bydleli převážně na vesnicích, mladší ve

³ Pojmy nacionální a národní (či národnostní) jsou ponechány v původním označení samotných autorů.

městech. Autor článku nejprve kontaktoval hlavní představitele Stromovky a díky jejich pomoci získal kontakty na další členy spolku, využíval tedy princip tzv. sněhové koule. Celkově bylo pořizeno 23 rozhovorů s jednotlivými respondenty, z toho bylo 7 respondentů z mladší generace (do 30 let), 5 respondentů střední generace (30–60 let) a 11 respondentů starší generace (60 let a více). Rozhovory byly pořizeny i se dvěma hlavními představiteli Stromovky, pro které si autor vyčlenil více času a připravil detailnější otázky ohledně fungování spolku a vazeb spolku na Českou republiku. S některými respondenty proběhlo více sezení. V době bádání pobývali někteří z mladších respondentů, trvale žijící v České republice, na Ukrajině – jednalo se o 3 osoby. Výzkum byl v letech 2012/2013 proveden také mezi respondenty v České republice, v tomto případě se jednalo o 2 osoby. V rámci šetření představovala jedna z mladších respondentek a příslušníci její nukleární rodiny důležité hlavní informátory, byly s ní udržovány kontakty jak v době jejího pobytu v České republice, tak v létě roku 2013 na Ukrajině. Výzkum byl doplněn také rozhovory a zúčastněným pozorováním demobilizovaných vojáků z řad volyňských Čechů usazených v Československu od roku 1945, reemigrujících volyňských Čechů z roku 1947 a jejich potomků v době jejich návštěvy Volyně, zejména těch, kteří udržují pravidelné kontakty s hlavními představiteli krajského spolku a s dalšími jeho členy. S některými potenciálními respondenty ze spolku nebylo možné z různých důvodů (nejčastěji odmítnutí vypovídat na diktafon) zaznamenat rozhovor, nebránilo to však možnosti udržovat s nimi kontakty a potřebné informace zapisovat do terénního deníku. Tam se shromažďovaly také další informace od místních obyvatel ukrajinského původu, získávané nejčastěji formou neformálních rozhovorů. Pro komparaci spolkové činnosti byl výzkum rozšířen i do spolku Česká Beseda v Rivne a do Sdružení Čechů Matice volyňská v Lucku, kde byli opět kontaktováni hlavní představitelé obou zmíněných spolků a byly s nimi pořizeny polostrukturované rozhovory.

Text studie je rozdělen do tří částí. Nejprve se uvádí přibližný počet nereemigrujících Čechů na západní Volyni po poválečné reemigraci volyňských Čechů a je poukázáno na měnící se počet Čechů v této oblasti ve 20./21. století a na rozvinutí spolkové činnosti. Následuje rozbor etnicity členů krajského spolku Stromovka a pojem krajanství je podroben kritické reflexi. Rovněž je věnována pozornost rozdílu mezi národnostmi, jak je krajanům přisuzována zvenčí, a etnickým vědomím respondentů. Poslední část se zaměřuje na mladší členy a na migrační působení spolku Stromovka. Je posuzována skutečnost, jaký vliv má krajanství a krajský spolek na migraci⁴ mladých členů; do České republiky cestují díky

⁴ Z důvodů uvedených níže je dána přednost pojmu „migrace“ před pojmy „reemigrace“ či „návrátová migrace“.

členství v českém spolku mladí lidé s ukrajinským etnickým vědomím a spolek se chová jako diasporická organizace. Navzdory tendencím organizovat se k návratu tak spíše navazuje na ukrajinské migrační proudy. Ve stati je zmiňována pouze problematika obyvatel českého původu ze západní Volyně. Pojem krajanství i koncept etnicity je spojován pouze se západní Volyní, v jiných lokalitách mohou panovat odlišné podmínky a spolkový život i krajanové vědomí může mít jiné rozměry (např. v případě života ve velkých městech a v rurálním prostředí).

Nereemigrující Češi na Volyni

Důvodů k poválečné reemigraci bylo více. Prvním byla špatná situace na Volyni kvůli měnícím se politickým režimům a násilnostem ze strany banderovců (ukrajinská povstalecká armáda působící ve válečném období). Na druhou stranu byli volyňští Češi československými úřady vítáni a motivováni k imigraci (Spurný 2011: 288), aby osídlili pohraničí po odsunutých Němcích.

Již v roce 1945 došlo k usídlení volyňských Čechů – příslušníků 1. československého armádního sboru. Do sboru se hlásilo minimálně 10 526 osob (Hofman – Širc – Vaculík 2004: 102), řada z nich však padla nebo zůstala nezvěstná. Celkem 2 336 vojáků se po roce 1945 vrátilo zpět na Volyň (Vaculík 2001: 10). V roce 1947 bylo plánováno přesídlit z oblasti Volyně 34 122 osob (Vizitiv 2008: 75), z toho obdrželo souhlas s přesídlením 34 010 osob a celkově reemigrovalo 33 077 osob (Vaculík 2001: 69). Nepřesídlilo 1 045 osob, z toho 933 osob se souhlasem k reemigraci – z nich 536 se repatriace zřeklo, 176 zemřelo a 221 se nedostavilo k reemigračním vlakům (Vaculík 2001: 70). Reemigrace se nedočkal také 32 osob, které zemřely v transportních vlacích cestou do Košic (Brouček – Grulich 2009: 87). Toto číslo musíme odečíst od počtu nereemigrujících Čechů, neboť 33 077 reemigrantů bylo do Československa opravdu dopraveno. Příslušníci armádního sboru, kteří se po ukončení války vrátili na Volyň, byli do reemigrace započítáni. Počet nereemigrujících však nemůže být úplný, např. jedna respondentka byla v roce 1947 vězněna v sovětském gulagu a do reemigrační akce nemohla být zahrnuta.

Přesídlit do Československa nemohla smíšená rodina, ve které byl muž nečeské národnosti, a odjet nemohli kolaboranti spolupracující s banderovci či s nacistickým režimem nebo osoby, které by mohly ohrožovat „*veřejný klid, lidovou demokracii či dobré vztahy Československa a SSSR*“ (Vaculík 2001: 59–60). Někteří odmítli podepsat reverz, že jim v Československu nemůže být slíbena zemědělská půda či živnost (Vaculík 2001: 61–62). Další odmítli reemigrovat z osobních důvodů, nechtěli např. opustit vybudované statky, těžce nemocné příbuzné nebo příbuznou s nečeským manželem. Jiným pak bylo ze strany

Sovětského svazu znemožněno reemigrovat (Ponomarenko 2011: 3). Repatriace nebyla umožněna ani lidem, kteří zastávali významná místa nebo byli místními orgány označováni za nepostradatelné (Dluhošová 1996: 55).

V období Sovětského svazu nebyla v letech 1948 a 1952 při sčítání lidu uváděna národnost, uvádělo se pouze městské či venkovské obyvatelstvo.⁵ V roce 1989 v Rivnenské oblasti žilo 637 Čechů, z toho 201 osob ve městě Rivne.⁶ Během posledního sčítání lidu v roce 2001 žilo v Rivnenské oblasti 333 Čechů, z toho 84,1 % uvedlo ukrajinštinu jako svůj rodný jazyk (Rivnenska oblastna deržavna administracija 2008: 4). Ve Volyňské oblasti byl počet Čechů zřejmě zanedbatelný a číslo nebylo ve sčítání lidu pro danou oblast uvedeno.

Za sovětské éry krajanový život až do roku 1985 prakticky neexistoval (Drbal 2004: 48). Češi na západní Volyni se tak mohli neformálně stýkat díky osobním kontaktům vybudovaným ještě jejich rodiči, ovšem i tyto sociální sítě byly vážně narušeny odchodem do měst, do jiných oblastí, stářím či nezájmem. Přesto docházelo k neformálním setkáváním Čechů z více vesnic.

V roce 1995 byly v Rivnenské oblasti dva krajanové spolky – Česká společnost ve městě Rivne, založená 27. 1. 1991, o počtu 300 členů a Stromovka ve městě Dubno, založená 19. 4. 1991, o počtu 200 členů. Tyto spolky na západní Volyni doplňovala ve Volyňské oblasti Společnost české a slovenské Matice volyňské, založená 21. 5. 1991 a sídlící ve městě Luck, o počtu 324 členů. Helena Dluhošová (1996: 58, 60) dále uvádí, že ve městě Luck žilo 478 Čechů. V roce 2006 již spolek v Rivne neexistoval, spolek Stromovka měl v roce 2008 přes sto členů (Kokaisl 2009: 175–176). V roce 2008 bylo v Rivnenské oblasti 21 národnostních spolků, z toho 8 polských, 5 ruských, 2 židovské, 2 německé, 1 arménský, 1 běloruský, 1 český a 1 ázerbájdžánský (Rivnenska oblastna deržavna administracija 2008: 2). České spolky na Ukrajině od 7. 4. 1990 zastřešovala Česko-slovenská kulturně osvětová společnost Jana Amose Komenského, s cílem organizovat českou a slovenskou menšinu pro vyjednávání s úřady Ukrajiny a Československa kvůli černobylské havárii a možnosti vysídlení do Československa (Dluhošová 1996: 57). Možnost reemigrace Čechů a Slováků platila také pro části Ukrajiny, které nebyly přímo zasaženy, tedy i pro Rivnenskou a Volyňskou oblast. Ačkoliv již byly sepisovány seznamy možných reemigrantů, k přesídlení Čechů z těchto oblastí nakonec nedošlo. Možnosti reemigrace využili pouze Češi z Malé Zubovščiny a z Malynivky ze Žytomyrské oblasti.

⁵ Státní archiv Volyňské oblasti v Lucku, fond P-295, opis numeru 7. Sprava 297. Svazka 90. Nomer 09-8. Sčítání lidu v roce 1948 a 1952.

⁶ Státní archiv v Rivnenské oblasti, fond P-328, nomer opisu 1, nomer od. zg. 1197. Daniličeva, Valentína – Leonova, Ljudmila. Čechy na Volyni. In: Sim Dnik. Rivne, 1997. Převzato z: Stati, informacii, pidhotovleni pracivnykamy deržarchivu Rivnenskoji oblasti, vyhotoveno 1996–1999.

V současnosti existují v oblasti západní Volyně tři krajanské spolky. Ve Volyňské oblasti je v Lucku Sdružení Čechů Matice volyňská. V červenci 2013 mělo sdružení 220 členů především z města Luck a z okolí (Strumivka – česky Stromovka, Horochov, Boratín aj.), v létě 2013 docházelo k reorganizaci spolku a k aktualizaci členské základny kvůli možnému úmrtí, nezájmu či fiktivnosti členství; počet členů se tedy s největší pravděpodobností sníží. Předsedou je od května/června 2013 Svjatoslav Kolosok, před ním byla předsedkyní Larisa Mladanovych. V Rivnenské oblasti byl ve městě Rivne dne 7. 3. 2011 založen krajanský spolek s názvem Česká beseda. V červenci 2013 měl spolek 72 členů, z toho 28 krajanů a 44 studentů a učitelů bohemistiky z Vysoké školy slavistiky v Rivne, sympatizantů či velmi vzdálených příbuzných některého z Čechů. Spolek vznikl z iniciativy bohemistů a členové jsou výhradně z města Rivne, ačkoliv je plánováno rozšířit členskou základnu do okolních vesnic. Předsedou je rektor univerzity prof. Ruslan Postolovskij. Dalším spolkem je dubenské české sdružení Stromovka. V červenci 2013 měl spolek 264 členů, předsedkyní je od jeho založení JUDr. Antonina Ponomarenko a členové jsou z města Dubna, z města Zdolbuniv i z okolních vesnic Myrohošč (česky Mi-rohošť), Molodavo (česky Moldava), Semyduby (česky Semiduby) či Verba. Spolek měl krátce po svém založení členy až z Krymu a z dalších vzdálených oblastí Ukrajiny.⁷ Zastřešující organizaci – Česko-slovenskou kulturně osvětovou společnost Jana Amose Komenského nahradila 30. 5. 1995 Česká národní rada Ukrajiny se sídlem v Kyjevě s předsedkyní prof. Ludmilou Muchinou. Spolky však jednájí samostatně.

Slovenská republika dokázala v letech 1993–1998 obyvatele původem ze Slovenska přesídlit. Z tohoto důvodu se spolky, vzniklé v první polovině 90. let v oblastech Volyně a obsahující v názvu *slovenské* či *československé*, po odchodu obyvatel původem ze Slovenska přejmenovaly na *české*. Celkově na Ukrajině zůstalo přibližně 10 000 Čechů (Drbal 2004: 53), ovšem podle sčítání obyvatel v roce 1989 žilo na Ukrajině 9 122 Čechů (Mička 2011: 87) a následně v roce 2001 jen 5 917 Čechů, z toho 1 190 považovalo češtinu za svůj mateřský jazyk (Kokaisl a kol. 2009: 86).

Etnicita členů spolku Stromovka

V letech 1945–1946 vyjelo z Volyňské, Rivnenské a Žytomyrské oblasti do Československa 33 077 Čechů a naopak do Volyňské a Rivnenské oblasti přijelo

⁷ Rozhovor s B. P., Dubno, 17. 7. 2013.

z Československa 12 401 osob⁸ s ukrajinskou, běloruskou a ruskou národností. V původních českých obcích se tak ocitlo nečeské obyvatelstvo, jehož příchod znamenal vzhledem k nízké populaci nereemigrujících Čechů nutnost uzavírání smíšených manželství. Spolu s nárůstem smíšených manželství, kterým nebylo v roce 1947 dovoleno reemigrovat, dochází na západní Volyni k razantnímu úbytku obyvatel hlásících se k českému etniku.

Starší generace (60 let a více) pochází ze smíšených ukrajinsko-českých či rusko-českých manželství, která byla uzavřena před rokem 1947, tedy před masovou reemigrací, nebo se jedná o ženy z českých manželství, které si ještě před touto reemigrací či po ní vzaly ukrajinského či ruského manžela. Z údajů o zmíněných manželstvích vyplývá, že střední generace (30–60 let) má často pouze jednoho z rodičů českého původu, oba jen výjimečně (54letá respondentka). U mladší generace (do 30 let) má český původ pouze jeden z prarodičů, v jednom případě nevlastní.⁹

Z uvedeného je zřejmé, že české etnické vědomí – tedy subjektivní inklinace k české etnicitě (Brouček 1992: 9) – přetrvává především u starší generace, jejíž rodiče byli oba Češi a identifikují se tak. U některých respondentů ze starší generace pocházejících ze smíšených manželství a také u střední generace jsou rozdíly. Někteří mají české etnické vědomí, jiní ukrajinské. Mladší generace uvádí ukrajinské etnické vědomí: „*Asi ta škola a učitelka. První taková ještě patriotka. A to nám prostě dávala, jaké máme pocity, že máme být patrioty. (...) Učili jsme se například věře Tarase Ševčenka, to je takový významný...*“¹⁰

Přestože jsou všichni respondenti všech generací (až na jednu respondentku ze Žytomyru) členy spolku Stromovka, na který je nahlíženo jako na krajanický, mají mladší členové – kteří do spolku nezřídka vstoupili na přání svých rodičů, někteří však dobrovolně sami – ukrajinské etnické vědomí. Nejprve je proto nutné uvést význam pojmu krajané. Ve starších publikacích Československého ústavu zahraničního můžeme vysledovat pojetí krajanství jakožto ideové vzájemnosti založené na národní příslušnosti k mateřskému národu (Folprecht 1940: 5) a jako krajané se označují příslušníci národa, kteří nejsou shromážděni uvnitř státu (Auerhan 1918: 3). Krajané byli vnímáni jako součást národa žijící za hranicemi Československa, chápání jako nepočetní, malí, hospodářsky i finančně slabí, jejichž postavení se má upevňovat díky sounáležitosti k samostatnému, vyspělejšímu

⁸ Státní archiv v Rivnenské oblasti, fond P-328, nomer opisu 1, nomer od. zg. 1197. Daniličeva, Valentína – Leonova, Ljudmila. Čechy na Volyni. In: Sim Dnik. Rivne, 1997. Převzato z: Statti, informacii, pidhotovleni pracivnykamy deržarchivu Rivnenskoji oblasti, vyhotovleno 1996–1999.

⁹ Ve Stromovce jsou rovněž ukrajínští sympatizanti bez českého původu nebo manželé/manželky českých protějšků.

¹⁰ Rozhovor s K. B., Dubno, 1. 8. 2013.

mateřskému národu (Folprecht 1940: 6). Má být upevňováno krajanskou péčí, tedy snahou o zakládání českých škol, lidových knihoven a loutkových divadel, o uskutečňování vzájemných návštěv a pořádání přednášek (Auerhan 1918: 30). Zároveň mají krajané vytvářet vhodná odbytiště pro výrobky ze své vlasti pro sebe samé i pro státy, ve kterých žijí, mj. prostřednictvím Ústavu pro hospodářské styky emigrační a kolonizační. Pojem tak implikuje představu vnímat krajany jako ohroženou a slabou minoritu a usilovat o zesílení jejich národního vědomí díky pomoci země původu. Mají sdílet loajalitu k národní ideologii Československa a být součástí národní a hospodářské politiky (Pavlásek 2013b: 198–199).¹¹

Podobné vnímání se objevuje i v současnosti, kdy se již krajané na západní Ukrajině nesdružují pouze na základě vesnického společenství či tiskovin jako v mezi-válečné době, ale jejich odchod do měst a nekompatní usídlení je důvodem pro založení spolku. Samotný termín *krajanský* v názvu spolku Stromovka označuje organizovaný spolek *krajanů*, kteří „*intenzivně prožívají pocit sounáležitosti s příslušníky vlastního etnika, s Čechy v historické vlasti, které vnímají jako silnou skupinu těžce národnostní identity, jako určitou oporu, resp. zázemí*“ (Dluhošová 1996: 61). Citovaná autorka ve své stati označuje „*zakládání spolků coby sdružování na národnostním základě*“ (ibid.: 57). Termíny *krajanské spolky*, *krajané*, *Češi*, *stejná národnostní identita* a *sounáležitost s příslušníky vlastního etnika, s Čechy v historické vlasti* tak chápe jako vzájemně spojené a neoddělitelné pojmy.

Nyní se vrátíme k situaci na západní Volyni. Vidina krajanů jakožto obyvatel cizího státu s českým původem, kteří se mají hlásit k české národní identitě, se v dlouhodobém časovém horizontu nezměnila, jiné je ovšem chápání této komunity. Uskupení krajanů na západní Volyni nazýval Jan Auerhan termínem (krajanské) *ostrůvky* (1918: 30) a označoval jím územní celek poměrně kompaktního českého osídlení (vesnických komunit),¹² zatímco nyní se udržuje označení *krajanský spolek*, který tvoří více či méně uzamčenou organizovanou komunitu složenou ze členů pocházejících z jednotlivých vesnických či městských lokalit, založenou v souvislosti s disperzním osídlením krajanů a potřebou je sdružovat. Význam pojmu se tak posunul: kompaktní vesnické osídlení (krajanské ostrůvky) bylo vzhledem k disperznímu rozmístění a následně potřebě spolčování přesunuto na organizaci (krajanský spolek), přívlastek *krajanský* byl zachován.¹³ Nejen tento příklad poukazuje na konstrukci pojmu v závislosti na krajanském osídlení.

¹¹ Dále viz rezoluce prvního sjezdu zahraničních Čechů a Slováků z 1.–3. 7. 1932 a stanovy Československého ústavu zahraničního.

¹² Odlišné podmínky byly např. ve Lvově, kde již od roku 1867 působil český spolek.

¹³ Srv. s *osady* (Pluhař 1935: 29) a *národní větve* (Klíma 1925: 9).

Pokud někdo ze členů může prokázat českého předka, může být označován za krajana, aniž by se s významem tohoto označení ztotožňoval. Je tomu tak i v případě mladých respondentů. Pod pojmem krajané se tedy ukrývá kategorie v podobě české národnosti, přisuzovaná v cizím státě lidem s českými předky. Tato evidence (Folprecht 1940: 6) či kategorizace (Jenkins 2008: 65–67) poté slouží k označení a ke snazšímu zacházení (Brubaker 2006: 13). Česká republika, přesněji Ministerstvo zahraničních věcí ČR, posílá organizaci Stromovka i prostřednictvím Generálního konzulátu ČR ve Lvově finanční dary na udržování českých hřbitovů, na nábytek, počítač, televizor nebo na pamětní desky, posílá české knihy i časopisy a umožňuje mladým členům spolku studovat v České republice, české knihy posílají i jednotlivci z ČR. Stromovka spolupracuje rovněž s neziskovými organizacemi, jsou to ovšem sami představitelé českých spolků s českými předky na západní Volyni, kteří mají zájem o pomoc. Na základě založení a udržování krajanského spolku mohou požádat o finanční či jiné příspěvky z České republiky a MZV pak prakticky nemá důvod vyloučit je ze svého programu určeného krajanům. Identita je tedy přisuzována od institucí, organizací i od sdružení z pozice moci, autority či pomoci a ony tak rozhodují o rozdělování prostředků (Jenkins 2008: 55), identita řadí jedince do určitého popisu nebo ho zařazuje do určité kategorie (Brubaker 2006: 44).

Nyní je třeba přistoupit k této problematice z pohledu samotných respondentů. Identita vyplývající z kategorizace krajana je pouze druhotným označováním – záleží na identifikaci jedinců samotných. Identifikace se skupinou je součástí lidské přirozenosti jakožto emocionálního, psychologického i kognitivního ustanovení jedince, vytváří integritu a bezpečnost a je přijímána prostřednictvím primární socializace. Etnické vědomí je v jejím rámci výsledkem lokálních a časových podmínek (Jenkins 2008: 49). Již bylo řečeno, že se starší respondenti identifikují jako Češi. Mladí respondenti se však identifikovali s obklopující skupinou, a pokud se identifikovali jako Ukrajinci, pak je to výsledkem převahy nečeského prostředí. U střední generace může existovat kontrast, kdy se dvě respondentky ze smíšeného manželství ztotožňovaly s odlišným etnickým vědomím. Jedna inklinovala k ukrajinskému, druhá k českému, v prvním případě respondentka uvádí, že v kontaktu s Čechy byla její česká maminka a ona sama se ho nezúčastňovala, druhá respondentka zmiňuje značný vliv své české maminky prostřednictvím české řeči a české kuchyně. Nezáleží však na zmiňované činnosti, jak by se mohlo zdát, ale na přisuzování významů jednotlivým situacím, na jehož základě respondentky pomocí narací legitimují svou inklinaci k etniku. To platí i o mladých respondentech, jak bylo patrné na předcházejícím výseku z jejich vyprávění.

Označování ze strany *significant-others* může pochopitelně vést k utváření jedince a může se tak utvrzovat určitá vlastnost v náhledu na sebe sama, chápaná jako důležitá (Jenkins 2008: 62). Je to dobře patrné u jedné z mladších respondentek, jejíž tatínek byl ze smíšeného česko-ukrajinského manželství. Identifikovala se jako Ukrajinka, ale dodávala, že spolužáci ve škole nějakým způsobem věděli o jejích českých předcích a neustále jí to připomínali. I nadále se cítí být Ukrajinkou, ovšem k označení Češky na Ukrajině je shovívavá. Je si vědoma internalizace „češství“ a je také členem Stromovky. Většina mladších členů inklinuje k ukrajinské etnicitě, a ačkoliv se ve spolku Stromovka v roce 2008 učilo českému jazyku 35 dětí (Rivnenska oblastna deržavna administracija 2008: 28), lze usuzovat, že český „duch“ z této části Ukrajiny mizí. Skupinovitost (krajané) je pouze pomíjivý fakt podporovaný zvenčí (české i krajanské instituce, organizace), naplněný konkrétním významem (krajané jako součást národa v zahraničí), který v důsledku (pouhá kategorizace) představuje spíše nepřesnou představu. Česká národnost jako příslušnost k národu „po předcích“ je na základě výše uvedeného rozboru přisuzována krajanům jako kategorizace, zatímco etnické vědomí je vnitřním přesvědčením samotných respondentů. Záleží tedy na sebeidentifikaci členů krajanské organizace a na lokálních i časových podmínkách jejich dospívání a dalšího vývoje, nikoliv na přisuzování. Ačkoliv se jedinec může plně identifikovat i s vnější kategorizací krajana, u mladých respondentů tato situace nenastala. Zároveň však lze dále uvést, jak někteří mladí členové zacházejí s označením *krajan* a s významy či situacemi, které s tím souvisejí.

Migrační momenty Stromovky

Vzhledem k postavení České republiky z hlediska Ukrajiny jako cílové či dočasné země migrace a současně vyspělé západní země je status krajana spíše pozitivní než negativní a takto označení lidé status krajana využívají. Současná ekonomická i politická situace na Ukrajině způsobuje odchod mladých lidí; Savelev uvádí, že mladí lidé odcházejí z Ukrajiny do Ruska, České republiky, Itálie a do dalších evropských zemí; 76 % migrantů opouští Ukrajinu před dosažením 30 let věku (Savelev 2010: 320). V roce 1991 měla Ukrajina přibližně 52 milionů obyvatel a kvůli migraci a stárnutí se jejich počet snížil na přibližně 45,3 milionu v roce 2013.

Ukrajinci jsou po Slovácích nejsilnější jinoetnickou skupinou v České republice v roce 2006 (Uherek – Horáková – Pojarová – Korecká 2008: 91). V roce 2009 kulminoval počet Ukrajinců v ČR na čísle 131 932, od té doby má klesající tendenci (Český statistický úřad) kvůli zákonům omezujícím možnosti

imigrace. Tato čísla tak zmírňují vzestup ukrajinské migrace z 90. let (např. Drbohlav 1999: 21).

Česká republika je však i nadále jednou z nejvýraznějších destinací pro migraci z Ukrajiny, kde je nazírána jako vyspělý průmyslový stát s vysokou životní úrovní obyvatel a také jako země s možností kvalitního vzdělání. V případě krajanů na západní Ukrajině se i díky tomu udržují či posilují kontakty s Českou republikou. Spolek Stromovka vyjednává s Generálním konzulátem ČR ve Lvově, mimo jiné o možnosti konání dětských táborů v České republice, kde jsou děti s českými předky z celé Ukrajiny.¹⁴ Mladší respondenti se o svých zkušenostech s tábory vyjadřují velice pozitivně, všem se na nich bez výjimky líbilo, ačkoliv se některým v době pobytu stýskalo po domově na Ukrajině. Někteří respondenti byli v České republice také na soukromém výletě s rodiči nebo na krajanovém festivalu v Praze, jehož se v letech 2007–2010 účastnil dětský hudební kroužek ze Stromovky. Spolek má spřátelená města Uničov a od roku 2010 Rychnov nad Kněžnou (dříve to bylo Deštné v Orlických horách), kde studují někteří respondenti na gymnáziích. Zároveň fungují studentské výměny, v letech 2009–2011 studenti z Deštné a z Rychnova pobývali v Dubně a naopak. Rozšiřuje se spolupráce se spolkem Borise Iljuka Spektrum z Hradce Králové, rovněž za účelem výměny dětí (Ponomarenko 2011: 6–7), v rámci Krajanového vzdělávacího programu je mladší generaci umožněno navštěvovat kurzy českého jazyka v ČR nebo je ke krajanovým komunitám vyslán český učitel.

Mladí respondenti jsou s pobyty v České republice velice spokojeni, vytváří a udržuje se její pozitivní obraz a dostavuje se touha emigrovat sem z Ukrajiny (Zilynskyj 2002: 71). Vidina lepšího života v České republice se bude pravděpodobně objevovat také u ostatních mladých Ukrajinců, pro dané téma je však důležitá spolupráce Stromovky s Českou republikou a uskutečňování výletních a táborových pobytů pro děti s českými předky. Jedna ze starších respondentek vše shrnula následovně: „*Včera jsem mluvila s jednou maminkou, její dceruška teď jela do Čech. Tak já jsem se ptala, ona říká: ‚Stýská se jí, ale nechce jet domů.‘ Děti, které jedou jednou, podruhé, potřetí už tam chtějí zůstat. A ti, co se učí, už myslí, jak tam třeba zůstat.*“¹⁵

Dopad těchto pobytů na uvažování mladých respondentů může být přeceňován a jiné činnosti Stromovky, zejména vyučování mladých členů českému jazyku, historii a kultuře, jsou přinejmenším stejně důležité. Nicméně právě díky pobytům se uskutečňuje krajanové jednání Stromovky a užívání označení krajan.

¹⁴ Podrobněji ke vzájemným kontaktům České republiky, respektive Ministerstva zahraničních věcí ČR s krajanem viz Eisenbruk 2009: 9–14.

¹⁵ Rozhovor s B. P., Dubno, 17. 7. 2013.

Lze však uvést i další skutečnosti spojené s krajanstvím. Ve spolku Stromovka se může budoucí člen zapsat buď jako Čech, nebo jako Ukrajinec – podle předsedkyně záleží na úředních údajích o národnosti. Nejde ovšem o uvedení národnosti ve spolku, důležité je samotné členství, neboť umožňuje snazší získání víza do České republiky (vízová povinnost pro Ukrajinu byla zavedena 28. 6. 2000). Na konzulátu ve Lvově jako členové českého spolku nemusejí stát dlouhé fronty, neboť v záležitosti ohledně vyřizování víz mají přednost. Členství v českém spolku vysoce zvyšuje šanci kladného vyřízení a mohou navíc předejít další žadatele o vízum. Někteří respondenti zmiňují i jiné strategie k dosažení víza. Jedna z respondentek sděluje, že Ukrajinec bez českého původu uvedl na konzulátu členství v Klubu TGM v Užhorodě, a když se jej zeptali na jméno současného předsedy spolku, jmenoval prvního československého prezidenta. Další respondentka uvádí, že nepotřebuje pomoc od žádného spolku, ale na konzulátu prostě začne mluvit česky a ochranka ji pustí před ostatní žadatele.

Mladí respondenti uvádějí, že v České republice vidí možnost lepšího života a že hodlají vycestovat s cílem natrvalo se tu usadit. Jeden z nich zvažuje i další emigraci na západ; chápe tedy Českou republiku jako dočasnou zemi migrace s pracovními či studijními pobyty. Záměr usadit se v České republice je ovšem překonáním tradiční cirkulačně-pracovní ukrajinské migrace do České republiky (Drbohlav 1999: 3–4),¹⁶ známé z dřívějších let (Trlifajová 2011: 1).

Stromovka umožňuje dětem s českými předky, byť s ukrajinským etnickým vědomím cestovat do České republiky. Podle respondentů je to pro Ukrajince téměř nemožné, zatímco odkazem na své české předky mohou tradiční překážky překonat. Stromovka tímto způsobem podporuje migraci z Ukrajiny do České republiky, ale na získání krajanského statusu či na možnost trvalého pobytu¹⁷ svých členů má pouze nepřímý vliv – obojí je v kompetenci České republiky. Cílem Stromovky je však „zachovat historickou paměť, společenskou aktivitu, úctu a vztah k daleké etnické zemi, zachování a vývoj folkloru, obrození a udržování národních tradic, svátky a rituály“ (Ponomarenko 2011: 4). Tyto cíle se zaměřují na zájmy země původu v nové zemi a představují právě typické diasporické organizace, které jsou atraktivní pro migranty s plánem vrátit se do země původu

¹⁶ Ovšem Dušan Drbohlav na základě dotazníkového šetření zmiňuje rozdíly mezi svobodnými a ženatými/vdanými. Svobodní se chtějí v České republice natrvalo usadit, popřípadě dále migrovat a nevracet se na Ukrajinu, ženatí/vdané vyzdvihují cirkulačně-pracovní migraci a jednou se chtějí vrátit zpět na Ukrajinu (Drbohlav 1999: 29–30). Podobný rozpor bude pravděpodobně platit i pro tento výzkum, ačkoliv ho sami respondenti neuvádějí.

¹⁷ K zajištění trvalého pobytu je potřeba získat potvrzení o příslušnosti k české krajanské komunitě v zahraničí a přiložit ho k žádosti o trvalý pobyt (zákon č. 326/1999 Sb.). Nutné je také zajistit si ubytování a potřebné finance. Vše přes Ministerstvo zahraničních věcí ČR.

(Pries 2006: 17). Mladí jedinci se učí jazyku, historii i reáliím České republiky, aby se udržela česká kultura na Volyni, a ačkoliv identifikace s českou etnicitou není u mladých respondentů primární, identifikují se s Českou republikou jako s cílovou/přechodnou zemí migrace. Tomu napomáhá zejména diasporická organizace v podobě Stromovky a příslušnost ke krajaňské komunitě.

Nelze však bezvýhradně tvrdit, že mladí lidé vstupují do Stromovky pouze kvůli možnosti „dostat se“ do České republiky. Záleží na individuálním rozhodování – někteří nechtějí do této země emigrovat a u ostatních, kteří tvoří většinu, se jedná o vývoj jedince, projevující se až členstvím a působností ve Stromovce a situaci na Ukrajině. Pro mladé členy s ukrajinským etnickým vědomím znamená Stromovka enklávu, ve které v případě migrace hrají podstatnou úlohu jejich čeští předci (Uherek 2008: 8).¹⁸ Této situace poté využívají a navazují tak na ustálené vzorce migrace z Ukrajiny, z níž pochází nejpočetnější skupina imigrantů v České republice. Stromovka tedy od svého vzniku nezměnila svou základní ideu: v roce 1991 požadovala návrat krajanů do Československa a tuto funkci si navzdory generačnímu posunu a proměně etnického vědomí udržuje dodnes.

Závěr

Představitelé, organizace a instituce z České republiky i samotná Stromovka označují české spolky na západní Volyni jako krajaňské a jejich členy s českými předky jako krajaný. Význam pojmu je spojen se začleněním k české národnosti, což však funguje jako sociální kategorizace, s níž se mladší členové spolku a někteří členové ze střední generace neidentifikují. Zejména mladší členové s ukrajinským etnickým vědomím se s významem pojmu kvůli dominantnímu nečeskému prostředí na Ukrajině neztotožňují. Kategorizace je používána instrumentalisticky. Stromovka nemá přímý vliv na získání krajaňského statusu či na zřízení trvalého pobytu v České republice. Je však zjevné, že je diasporickou organizací snažící se udržovat českou identitu a zároveň představuje společenství, které se – ve vztahu k mladým členům – organizuje „k návratu“ do České republiky.

Měli bychom však mít na paměti proměnu významu krajaňství. V dnešní době již např. málokdo uvažuje o hospodářském využití krajaňských spolků pro zájmy České republiky a vzájemná pomoc se spíše stává pomocí původní vlasti „východním“ krajanům. Migrační tendence z Ukrajiny do zemí střední a západní Evropy se projevují také u Ukrajinců s nečeskými předky a odvolávání se na krajaňství je tak spíše jednou ze strategií k dosažení tohoto cíle. Dále je třeba zohlednit časový horizont (studie vznikala v době generační proměny) a rovněž

¹⁸ Zdeněk Uherek však zmiňuje ukrajinskou migraci ze Zakarpatské a z jižní Ukrajiny.

důležitou skutečnost, že krajanství a krajané jsou už spíše historickým pojmem užívaným v běžné komunikaci, zatímco (nejen) v české akademické sféře se již objevuje přesnější termín diaspora.

Březen 2014

Literatura a prameny:

- Anderson, Benedict: 1992 – *Long-Distance Nationalism: World Capitalism and The Rise of Identity Politics*. Amsterdam: Centre for Asian Studies: 1–14.
- Auerhan, Jan: 1920 – *České osady na Volyni, Krymu a na Kavkaze*. Praha: Dr. Antonín Hajn.
- Auerhan, Jan: 1935 – *Československé jazykové menšiny za hranicemi*. Praha: Československá společnost pro studium národnostních otázek v Praze.
- Auerhan, Jan: 1918 – *Československé menšiny za hranicemi*. Praha: Dr. Antonín Hajn.
- Bělohorská, Kateřina: 2008 – Postmigrační procesy: imigranti z jihoukrajinské Novgorodkivky v České republice. In: *Cizinecké komunity z antropologické perspektivy: vybrané případy imigračních skupin v České republice*. Praha: Etnologický ústav AV ČR: 147–164.
- Budilová, Lenka J: 2012 – „Ať se neztratí jméno.“ Jména a pojmenování u bulharských Čechů. *Český lid* 99: 407–425.
- Budilová, Lenka J. – Fatková, Gabriela – Hanus, Lukáš – Jakoubek, Marek – Pavlásek, Michal: 2011 – *Balkán a migrace: Na křižovatce antropologických perspektiv*. Praha: AntropoWeb.
- Brouček, Stanislav: 1992 – Vliv objektivních a subjektivních faktorů na proměny etnicity u českého etnika v zahraničí a při reemigraci. In: *Češi v cizině* 6. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV: 7–13.
- Brouček, Stanislav – Grulich, Tomáš: 2009 – *Domáci postoje k zahraničním Čechům v novodobých dějinách (1918–2008)*. Praha: Public History, s. r. o., Etnologický ústav AV ČR.
- Brubaker, Roger: 2006 – *Ethnicity without Groups*. Cambridge, London: Harvard University Press.
- Cahlíková, Zuzana – Strielkowski, Wadim: 2013 – Pozitivní dopady pracovní migrace z Ukrajiny na českou ekonomiku. *Acta Oeconomica Pragensia* 21: 1: 60–67.
- Dluhošová, Helena: 1996 – Vystěhovalectví na Ukrajinu. In: *Češi v cizině* 9. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV: 48–66.
- Drbal, Alexandr: 2004 – Češi na Ukrajině. In: *Češi v cizině* 12. Praha: Etnologický ústav AV ČR v Praze: 44–68.
- Drbohlav, Dušan: 1999 – *Imigranti v České republice (s důrazem na ukrajinské pracovníky a „západní“ firmy operující v Praze)*. New York: Open Society institute.
- Drbohlav, Dušan: 2011 – Imigrace a integrace cizinců v Česku: Několik zastavení na cestě země v její migrační proměně z Davida na téměř Goliáše. *Geografie* 116: 4: 401–421.
- Drbohlav, Dušan – Jánková, Eva – Šelepová, Pavla: 1999 – *Ukrajinská komunita v České republice*. Výsledky dotazníkového šetření. Dostupné z: http://aa.ecn.cz/img_upload/9e9f2072be82f3-d69e3265f41fe9f28e/Ukrajinci_Drbohlav_1.pdf [8. 5. 2014]

- Eisenbruk, Vladimír: 2009 – *Krajská komunita ve světě a její podpora ze strany Ministerstva zahraničních věcí ČR. Krajané a Česká republika: Hledání možností k nové otevřené spolupráci*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, Senát PČR.
- Folprecht, Josef: 1932 – *Čechoslováci polští*. Praha: Komenský.
- Folprecht, Josef: 1940 – *Naši krajané v cizině*. Praha: Václav Petr.
- Folprecht, Josef: 1947 – *Volyňští krajané*. Praha: Cíl.
- Folprecht, Josef: 1950 – *Dějiny České Volyně*. Rukopis uložen v Národním archivu v Praze. Fond č. 1159.
- Glick-Schiller, Nina: 2005 – *Long-Distance Nationalism. Encyklopedia of Diasporas*. New York: Springer: 570–580.
- Glick-Schiller, Nina – Basch, Linda – Szanton-Blanc, Cristina: 1995 – From Immigrant to Transmigrant: Theorizing Transnational Migration. *Anthropological Quarterly* 68: 1: 48–63.
- Glick-Schiller, Nina – Wimmer, Andreas: 2003 – Methodological Nationalism, the Social Sciences, and the Study of Migration: An Essay in Historical Epistemology. *International Migration Review* 37: 3: 576–610.
- Heroldová, Iva: 1977 – *Válka v lidovém podání: národní osvobozenecký boj volyňských a jugoslávských Čechů*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV.
- Hofman, Jiří – Širc, Václav – Vaculík, Jaroslav: 2004 – *Volyňští Češi v prvním a druhém odboji*. Praha: Český svaz bojovníků za svobodu.
- Jakoubek, Marek: 2011a – *Vojvodovo: Etnologie krajské obce v Bulharsku*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Jakoubek, Marek: 2011b – *Vojvodovo: Kus česko-bulharské historie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Jakoubek, Marek: 2013 – *Vojvodovo: historie, obyvatelstvo, migrace*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Jenkins, Richard: 2008 – *Rethinking Ethnicity: Arguments and Explorations*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: SAGE Publications.
- Klíma, Stanislav: 1925 – *Čechové a Slováci za hranicemi*. Praha: J. Otto.
- Klípa, Ondřej – Vávra, Jiří – Uherek, Zdeněk – Valášková, Naďa – Bažant, Andrej: 2000 – Češi na jižní Ukrajině. *Český lid* 87: 320–330.
- Kokaisl, Petr a kol.: 2009 – Krajané: Po stopách Čechů ve východní Evropě. Praha: Za hranice – Společnost pro rozvojovou spolupráci při Provozně ekonomické fakultě ČZU v Praze.
- Kozák, Jaroslav: 1950 – *Kroniky Nivy Hubínské*. Rukopis uložen v Národním archivu v Praze. Fond č. 1159.
- Libovický, Vladimír – Ficek, Vladimír: 1950 – *Kronika Českých Novin*. Rukopis uložen v Národním archivu v Praze. Fond č. 1159.
- Masopust, Miloslav – Suchopárová, Věra: 1992 – *Vzpomínka na rodiště Straklov Český*. Vlastní náklad.
- Mičan, Vladimír: 1924 – *Česká emigrace v Polsku a na Volyni: evangelizační cesta br. Vladimíra Mičana, tajemníka Biblické jednoty*. Brno: Biblická jednota.
- Mička, Ivo: 2011 – *S volyňskými Čechy v Žitomíru a Rakovníku*. Rakovník: Rabasova galerie Rakovník.
- Nešporová, Olga: 2005 – Proměny religiozity volyňských Čechů. *Lidé města* 7: 3 (17): 93–115.
- Nosková, Helena: 1999 – *Návrat Čechů z Volyně: Naděje a skutečnost let 1945–1954*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.
- Nosková, Jana: 2007 – *Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v interpretacích aktéry a odborné literatury*. Brno: Ústav evropské etnologie.

- Ornst, Jaroslav: 2009 – *Česká kolonie Malá Zubovščina na Ukrajině*. Praha: Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel.
- Pavlásek, Michal: 2010 – Případ Svátá Helena. (Re)interpretace náboženských dějin české obce v Rumunsku. *Český lid* 97: 363–382.
- Pavlásek, Michal: 2013a – Clopodia zvaná Klopotín. Zapomenutá moravská kolonizace Banátu v multilokálním etnografickém bádání. *Český lid* 100: 149–172.
- Pavlásek, Michal: 2013b – Cross-Border Nationalism and Religious Fellowship. A Case Study of the Czech Protestant Community in Serbia. In: Radovič, Srdjan (ed.): *Cultural Permeations: Anthropological Perspective*. Collection of Papers of Ethnographic Institute 28: 195–207.
- Pavlíková, Eva – Sládek, Karel a kol.: 2009 – *Sociální situace a religiozita ukrajinských migrantů v ČR*. Červený Kostelec: Pavel Mervart.
- Pluhař, Josef: 1935 – *Češi a Slováci za hranicemi*. Praha: Vlastní náklad.
- Ponomarenko, Antonina: 2011 – Istorija dubenskoho česko-hovarystva „Stromovka“. In: *Čechy i Dubenščyna*. Dubno: Deržavnyj istoryko-kulturnyj zapovidnyk M. Dubno. Dubenske česko-hovarystvo „Stromovka“: 3–9.
- Pries, Ludger: 2006 – *Transnational Migration: New Challenges for Nation States and New Opportunities for Regional and Global Development*. Warszawa: Center for International Relations 1: 1–20.
- Půlpytel, Karel: 1950 – *Kronika obce České Novosilky na Volyni*. Rukopis uložen v Národním archivu v Praze. Fond č. 1159.
- Rivnenska oblastna deržavna administracija: 2008 – *Nacionalno-kulturni tovarystva Rivnenščyny*. Rivne: Rivnenska oblastna deržavna administracija.
- Savelev, Oleksandr: 2010 – *Istorija Ukrajiny: dovidnyk, chronolohija podij, slovník*. Ternopil: navčalna knyha – bohdan.
- Spurný, Matěj: 2011 – *Nejsou jako my: Česká společnost a menšiny v pohraničí (1945–1960)*. Praha: Antikomplex.
- Trlifajová, Lucie: 2011 – Význam transnacionální perspektivy pro výzkum migrace: Ukrajinci dlouhodobě pobývající v Praze. *Studia Ethnologica Pragensia* 2: 61–77.
- Uherek, Zdeněk: 2003 – Cizinecké komunity a městský prostor v České republice. *Sociologický časopis* 39: 2: 193–216.
- Uherek, Zdeněk: 2008 – Úvod. In: *Cizinecké komunity z antropologické perspektivy: vybrané případy imigračních skupin v České republice*. Praha: Etnologický ústav AV ČR: 5–9.
- Uherek, Zdeněk: 2012 – *Češi v Bosně a Hercegovině*. Praha: Etnologický ústav AV ČR.
- Uherek, Zdeněk – Valášková, Nad'a – Bělohradská, Kateřina – Mušinka, Mikuláš: 2008 – Pracovní migrace ze Zakarpatské Ukrajiny do České republiky. In: *Cizinecké komunity z antropologické perspektivy: vybrané případy imigračních skupin v České republice*. Praha: Etnologický ústav AV ČR: 119–147.
- Uherek, Zdeněk – Horáková, Milada – Pojarová, Tereza – Korecká, Zuzana: 2008 – Imigrace do České republiky a rodiny cizinců. In: *Cizinecké komunity z antropologické perspektivy: vybrané případy imigračních skupin v České republice*. Praha: Etnologický ústav AV ČR: 85–118.
- Vaculík, Jaroslav: 1992 – K postavení Čechů na Ukrajině ve 20. a 30. letech [se zvláštním zaměřením na východní Volyň]. In: *Češi v cizině* 6: 72–84.
- Vaculík, Jaroslav: 1997 – *Dějiny volyňských Čechů I*. Praha: Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel.
- Vaculík, Jaroslav: 1998 – *Dějiny volyňských Čechů II*. Praha: Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel.
- Vaculík, Jaroslav: 2001 – *Dějiny volyňských Čechů III*. Brno: Masarykova univerzita.

- Vávra, Jiří: 2007 – Projevy identity v pohřebním ritu obyvatel Bohemky a Veselinovky na Ukrajině. *Český lid* 94: 19–42.
- Vizitiv, Julija: 2008 – U pošukach istyny: pereselnja českoji etničnoj spilnoty z Volyni u 1946–1947 rokach na prykladi Dubenščyny. In: *Čechy i Dubenščyna. Dubno: Deržavnyj istoryko-kulturnyj zapovidnyk M. Dubno*. Dubenske česko tovarystvo „Stromovka“: 74–77.
- Zich, Miroslav: 2012 – *Pěstování chmele na Volyni a v Čechách*. Liberec: Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel.
- Zilynskyj, Bohdan: 2002 – *Ukrajinci v Čechách a na Moravě*. Praha: Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel.

Český statistický úřad
Státní archiv v Rivnenské oblasti
Státní archiv Volyňské oblasti v Lucku

Contact: Mgr. Luděk Jirka, Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, U Kříže 8, Praha 5-Jinonice, 158 00, CZ, e-mail: ludek.jirka@seznam.cz.